

A művészet föltalálója

Legjobb barát, legjobb ellenség

Happeningjei, folytonos megváltáskísérletei és gúnykacajai révén már életében legendája kelt. Mindenki ismerni vélte, mindenki tudni vél róla valamit, még az is, aki csak a híréig jutott. Így jár, akit már a sznobok is megkísértenek: előlege kap egy kis halhatatlanságot. A művészet polihisztorát – akit ma inkább hatásában tartanak rendkívülinek – most a székesfehérvári Csók István Galéria és az István Király Múzeum kiállítása révén ismerheti meg az utókor, hisz Erdély Miklós öt éve halott. Váradi Júlia a művész szellemi társaival és baráti ellenfeleivel beszélgetett.

– A párizsi Magyar Műhely arra vállalkozott, hogy Erdély Miklósról emlékezzék.

NAGY TAMÁS: Erdély Miklósról nem érdemes hivatalosan, komolykodva, évfordulósan emlékezni. Úgy kell rá emlékezni, mint egy jó barátira, aki, sajnos, elég fiatalon halt meg. És mint idősebb bátyánkra. Mert nekünk nem mesterünk volt Erdély Miklós, hanem barátunk és alkotótársunk.

– Mennyiben más az ő hatása, mint másoké, akik úgynevezett meghatározó személyiségei voltak a magyar kultúrának?

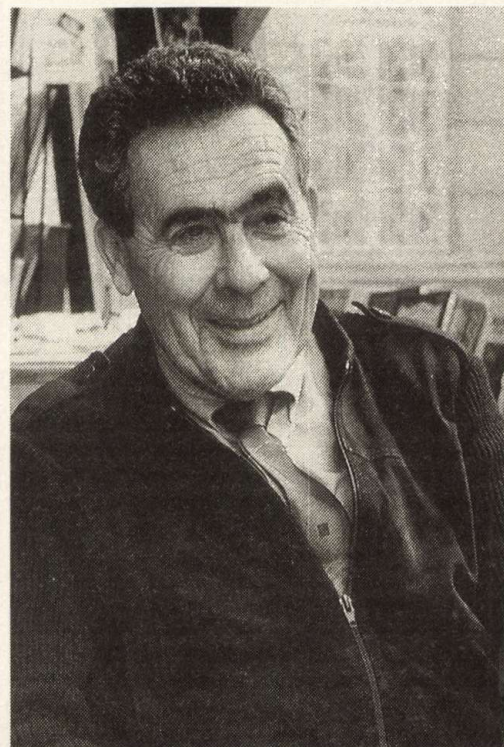
N. T.: Legfőbb érdeme talán az, hogy föltaláló volt, akár a szó tudományos értelmében is. Rengeteg ötletet, újdonságot hozott az irodalomba, a képzőművészetbe és például az installáció műfajába. Végül azonban egy kicsit az lett a sorsa, hogy fölfedezzen, utat nyisson, s aztán a nála fiatalabbak valósították meg esztétikusan, amit ő kitalált. Ő is szeretett volna gyönyörű képeket festeni, szép

verseket írni, de ehhez nem volt érzéke. Neki az adatott meg, hogy teljesen váratlan kérdéseket feltegyen. Egy Erdély-vers címe: Váratlan kérdés. Ő olyan kérdéseket tett fel, amelyekre – hiába próbáltuk keresni – gyakran nem is lehetett válaszolni. De éppen a kihívás volt az ő egyik legnagyobb érdeme. Ezért tartjuk őt a huszadik század egyik legnagyobb magyar írójának, művészenek.

Irritálta a politika

– Lítván György, úgy tudom, szinte együtt nevelkedett Erdély Miklóssal. Hogyan emlékszik rá?

LITVÁN GYÖRGY: Nagyon régen, már gimnazista korunktól ismertük egymást. Később vált el az utunk, mert ő soha nem követte a mi előbb kommunista, majd annak ellen-

Lítván György: „Nem értettük, miként lehet az ilyen politikai diktatúra ellen olyan nem politikai eszközökkel fellépni, mint a happening”

tétébe forduló politikai viaskodásainkat, küzdelmeinket.

– Soha semmilyen politikai irányt nem követett?

L. GY.: Teljesen kívülről, eleve elutasította a politikát. Irritálta, hogy mi egyszer így vagyunk hangosak, azután meg úgy vagyunk megint előtérben, mint ellenzékiek. Neki ez teljesen idegen világ volt. Mi viszont nem értettük, hogy miként lehet az ilyen politikai diktatúra ellen olyan nem politikai eszközökkel fellépni, mint a happening és az avantgárd...

– És ma, visszamenőleg sem érzi ezt a magatartást igazoltnak?

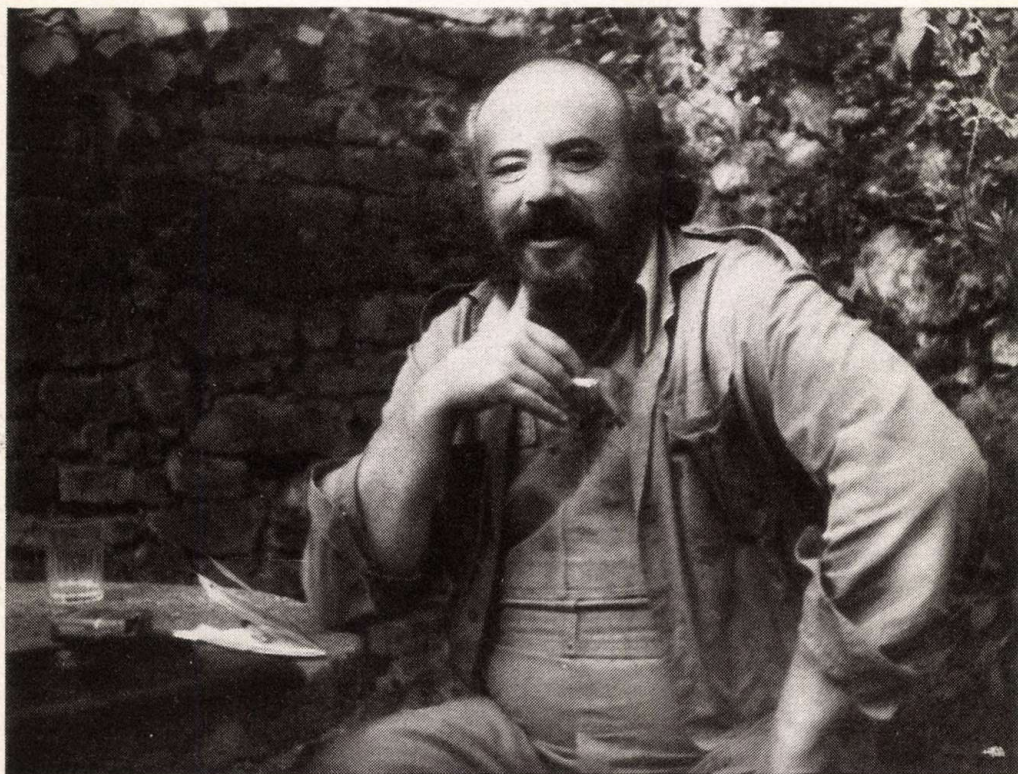
L. GY.: De, feltétlenül. Eörsi István ezt különben nálam kihegyezettebb formában is megfogalmazta.

EÖRSI ISTVÁN: Hát igen, amikor meghalt, írtam egy verset arról, hogy meghalt a legjobb ellensegem. Ahányszor találkoztunk, mindig azt mondta: ilyen hülye kommunista, nála csak a bátyja még hülyébb kommunista. Én meg mindig azt mondtam neki: Attól, hogy nem mosod a nyakad, még nem vagy Dosztojevszkij. Harminc éven át folyt közöttünk ez a párbeszéd.

– És érintették-e valaha is az alapkérdéseket?

E. I.: Soha nem, de állandóan ugrattuk, meg hát utáltuk, megvetettük, ám ugyanakkor mindig figyeltük is egymást. Amikor meghalt, arra gondoltam: soha senki engem így többé nem fog figyelni, egész további életemben magányban kell tengődnöm, mert a leg-

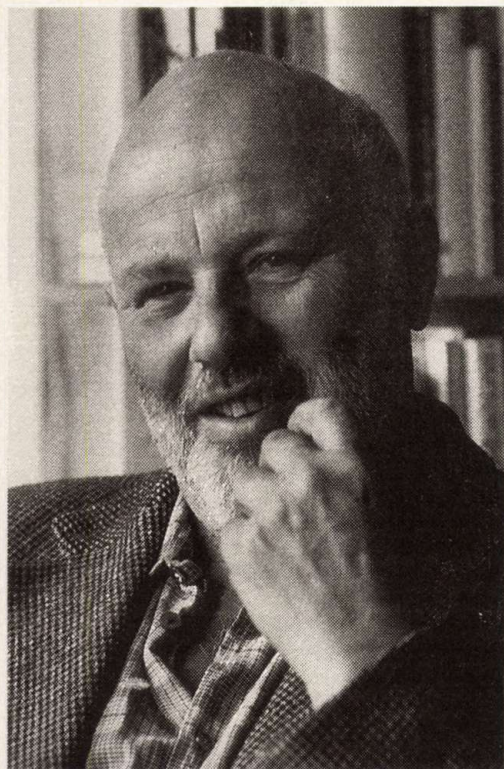
Erdély Miklós

jobb ellenségem meghalt. És nekem sincs kit figyelnem már, kit is figyelnék, ki lehet érdekes még rajta kívül erre? Ezt írtam meg abban a versben. És Szenes Zsuzsa, a felesége egyszer azt mondta: gyönyörűt írtál Mikiről. Mondom neki: de hiszen a legjobb ellenségemnek neveztem! Mire ő: az nem baj, az is összetartozás. És valóban ez a lényeg, hiszen tényleg nagyon hiányzik nekem.

– Ha most visszatekint az Erdély Miklós-képre, ugyanolyannak látja-e, mint akkor, vagy változott az időben?

E. I.: Ugyanolyannak látom, mert akadtak ugyan emberek azóta, akiket sokkal jobban utálok nála, de sokkal kevésbé becsülöm őket.

Eörsi István: „Egy nagyon sokoldalú művész, aki mindenütt nagy akadályokba ütközött, most végre nyilvánosság elé juthatott”

– Minek tulajdonítható, hogy ma ennyien kíváncsiak Erdély Miklósról?

E. I.: Az idő elvégezte a maga mítoszteremtő munkáját is. Egy nagyon sokoldalú művész, aki mindenütt nagy akadályokba ütközött, és korábban igazából sohasem került a nyilvánosság elé, most végre nagy nyilvánosság elé juthatott.

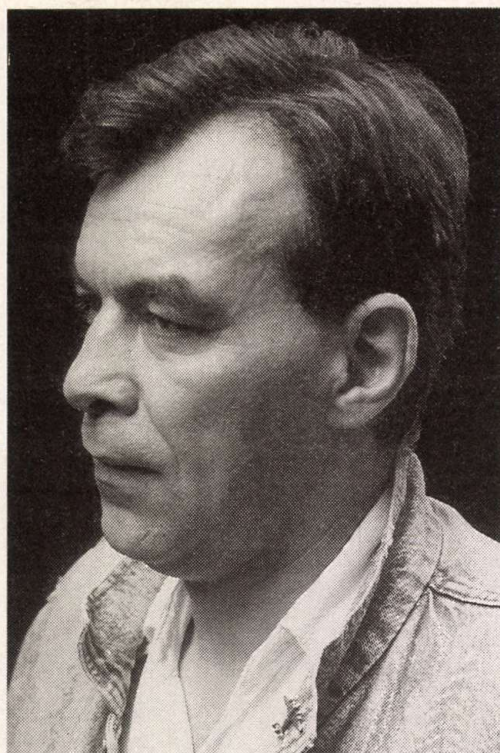
– Rajk László ma, öt évvel a halála után hogyan ítéli meg Erdély Miklós művészetét, emberi alakját?

RAJK LÁSZLÓ: Nagyon szomorú dolog jut eszembe, a halála körüli időszak. Együtt voltunk New Yorkban, én kísértem ki ott a repülőtérre, mert rajtam kívül nem vállalta senki, hogy kikísérje. Mindenki tudta, hogy utoljára látja.

Közreműködött a disputában

– S ő vajon mit szólna ahhoz, hogy Rajk László ma elsősorban politikus és nem művész?

R. L.: Én azt mondanám, hogy ez fordítva van, de van, aki ezt állítja, van, aki nem. Ő viszont, mivel ma sem igazán foglalkozna politikával, engem mint művészt ismerne, és nem mint politikust, tehát egyetértene velem. Illetve: nem is érdekelné. Nem olyan értelemben, ahogyan most nagyon dívik ez, hogy valaki függetlennek, politikán felül állónak minősíti magát. Őt valóban nem érdekelte a politika.

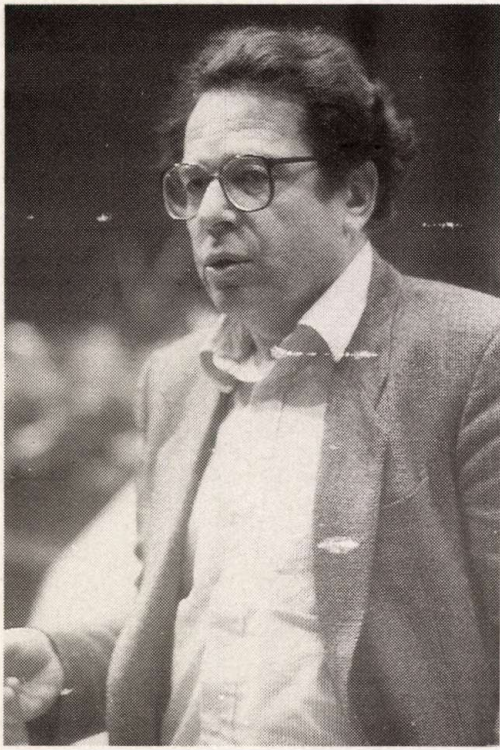

Rajk László: „Nagyon hiányzik, mert most nincs olyan ember, aki pusztán művészeti szempontból közelítené meg a politikát”

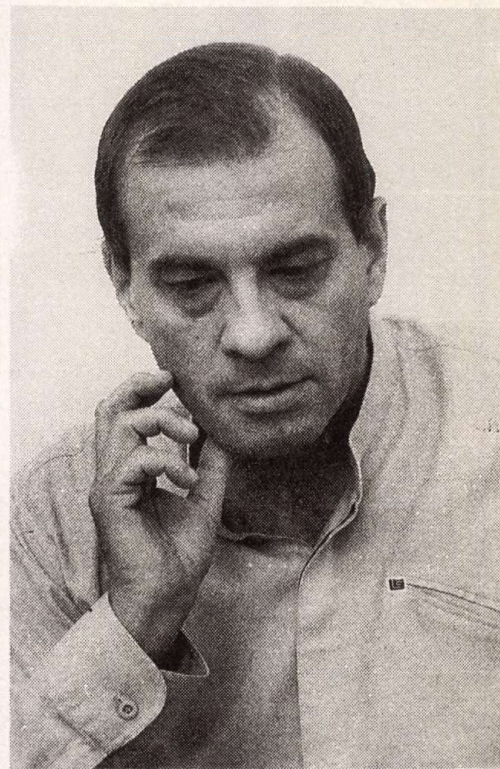
Nagyon hiányzik ő egyébként azért is, mert most nincs olyan ember – beleértve magamat is –, aki pusztán művészeti szempontból közelítené meg a politikát. De ő nem guru volt, hanem olyan ember, akivel azért bármiről lehetett beszélni, bármit meg lehetett vitatni. Még hozzá úgy, hogy ő szinte csak közreműködött a disputában.

KONRÁD GYÖRGY: Erdély minden művészeti ágban létezett. Azt hiszem, 1960-ban olvastam a verskötetét, amelyet a Magyar Műhely adott ki. Ezt akkor a korszak legkiválóbb verseskötetének éreztem. Erdély Miklósnak egyébként megvolt az a fantasztikus képessége, hogy – noha nemigen tudott idegen nyelveket – mindenhez hozzáfért, mindent megértett. Tudta, hogy mi történik a világban. Sokkal kíváncsiabb is volt mindenre, mint például én. Emellett

Konrád György: „Megvolt az a fantasztikus képessége, hogy mindenhez hozzáfért, mindent megértett”

igazi tanár volt, igazi mester, a szó nemes értelmében. Én például úgy ismerkedtem meg vele, hogy ültünk a Párizsi utcai Kisposta eszpresszóban. Egy nagy üveg tintával meg egy tollszár társaságában ültem és írtam. Ő ugyancsak ott volt, mert akkor a közeli Buvátiban mérnökösödött. Idegesítette, hogy valaki mellette ír, ezért rettentő szurkapiszkáló, csúfondáros szemmel nézgetett. Olyan tekintettel, amelyért mások nekimentek, de énnekem tetszett ez a fura alak. Aztán valaki összehozott vele. Szívesen olvasta ugyanis egyik cikkemet, amelyet a francia avantgárdról írtam. Ismerkedésünk keserű csalódás volt mindkettőnknek. Erdély Miklós, persze, olyan ember

Dobai Péter: „Ha a képeit kiállítjuk, akkor verseket, meg építészetet, meg happeninget állítunk ki”

volt, aki mindig számomra teljesen váratlan dolgokat mondott. Ezért soha nem gondolhattam azt, hogy én már tudom, amit mondani fog.

Amit tudott, az hadititok

– Dobai Péter milyen művésznek és embernek látta Erdély Miklóst, egy fiatalabb nemzedék tagjaként?

DOBAI PÉTER: Amit Erdély Miklósról tudok, az feliratként olvasható ezen a kiállításon. Az hadititok. „A hadititok fontosabb, mint amire vonatkozik. A hadititok az, amit titkolni tilos.” Ahogyan Körner Éva művészettörténész mondta: Erdély zseniális polihisztor volt. Ha a képeit kiállítjuk, akkor verseket, meg építészetet, meg happeninget állítunk ki, vagyis az ő egész személyiségét. Erdély Miklós két legfontosabb vonása: a tudás átadásában soha nem volt irigy. Mi – a fiatalabb nemzedék tehát – folyton tanultunk tőle. S még egy nagyon archaikus tulajdonsága volt: a derű.

– Mit gondol, hogy vélekedne erről a mai világról, és miként viseledne benne?

D. P.: Ő olyan szabad volt mindig, mint a zsarnokok világában Szókratész. Tehát most nem örülne, és nem akarna, mondjuk, postaügyi miniszter lenni azért, mert éppen demokrácia van. Pártba sem lépne be, kinevetné a pártokat. De még a saját kiállítását is kinevetné...